

„A könyvek olvasását a Magyarok között jobban fel kellene eleveníteni, és közönségesebbé tenni!”
(Teleki László)

Bevezetés

A felvilágosodás köznépi oktatásában jelentős szerepe volt a könyvnyomtatásnak, a könyvek által történő ismeretterjesztésnek. A felnőttképzés alapját a népszerűsítő, ún. „hasznos” olvasmányok képezték, de a felvilágosító tevékenységet szolgálták a prédikációk (külföldi egyetemekről hazatért katolikus és protestáns értelmiségiek által), a röpiratok, ismeretterjesztő lapok (pl. a *Mindenes Gyűjtemény*). A hasznos ismeretek terjesztése és az olvasás népszerűsítése fontos feladatává vált, főleg azon rétegek körében, amelyek korábban még nem kóstoltak bele a tudományokba. Ezek közé tartoztak a kis- és középnemesek, valamint a női olvasók, akiknek megnyerése különösen fontossá vált. A felvilágosodás idején és a reformkorban a köznép számára írt és megjelentetett könyveket három csoportra oszthatjuk: ide tartoztak a nép általános műveltségét, felvilágosítását követelő művek, de a nagyobbik részt a mezőgazdasági és az egészségügyi felvilágosító könyvek jelentették. Ezek már az 1800-as évek végén, de a 19. század első felében hatalmas számban jelentek meg, segítve a köznép tájékozódását a mezőgazdaság és az egészségügy területén. (*Fehér 2009: 220*) A népnevelés-népoktatás színvonala rendkívül alacsony ebben az időszakban; az iskolai népoktatás nem tette lehetővé, hogy a felnőttek olvasó-tanuló emberekké válhassanak. A kalendáriumok voltak a Biblia mellett a nép szinte kizárólagos olvasmányai, amelyek között alig akadt a vizsgált korszakban néhány tudományos igényű, amely magasabb szintű irodalmat, ismeretanyagot is tartalmazott; emellett ezek is túl drágák voltak ahhoz, hogy a köznép megvásárolhassa őket. A megjelenő magyar könyvek is drágák voltak, így a szegény emberek közül, aki olvasni akart, csak a kétes értékű, ún. „népkönyveket” vehette kézbe. (*Fehér 2009: 219*)

A kassai kertészkönyvről és szerzőjéről

A vizsgált kiadvány 1824-ben jelent meg Kassán, Werfer Károly nyomdájában (Vajda Pál „könyváros költségével”). A könyv címlapján a kor szokásának megfelelően hosszú cím ismertet minden fontosabb információt, amit a szerző olvasójával közölni kíván: „Az önn’ maga tapasztalásából tanító okos, gondos és értelmes Kertész. A’ vagy okos, csalhatatlan Kertész-könyv, még az olyanoknak, is, a’ kik a’ Kertészségbe járatlanok, Veteményes, ’s Gyümölcsös Kertjeiket magok ültetik, mívelik, és abból hasznot látni akarnak. Ehez járúl egy a’ szobában, kivált télen által szoross helyre szorított Virágos Kerteske.” A 310 oldalas könyvet egy rézmetszet-illusztráció, valamint a növények ismertetésére szolgáló táblázatok egészítik ki.

A szerzőről keveset lehet tudni, Szabolcs-Abaúj megye és a Nagykun kerület főorvosa, akinek a kertészkönyvön kívül más művei is vannak¹ (*Szinnyei 1894–1914*). Werfer Károly könyvnyomdájában² ezekben az évtizedekben számos mezőgazdasági

kiadvány, „oktató zsebkönyv készült földesurak, gazdatisztek és mezei gazdák” számára (Steinhofér 1907).

Érdekes párhuzamba állítható a nagy botanikus elődnek, Lippay Jánosnak *Posoni kert*³ című műve és a kassai kertészkönyv, hiszen mindkettő a Felvidéken készült, ám az első a pozsonyi érseki kert gazdagságát ecseteli, ezzel szemben a második mű (mintegy 150 évvel később) már a mindennapok kisemberének készül. Ami viszont közös bennük: a szakmai alaposság, a természet tisztelete, szeretete.

Az eredeti szöveg és a fordítás kérdése

A kassai kiadvány fordításnak minősül, jóllehet a szöveg alapos vizsgálata, a szövegek közötti utalások, lábjegyzetek arra engednek következtetni, hogy (noha nem áll módunkban ellenőrizni) Szabó József korának tipikus felfogása értelmében igen szabadon bán(hat)ot az eredeti szöveggel. Éppen ezért a szerzőség kérdése, a szövegek eredetisége csakis a korabeli felfogásának értelmében definiálható. A szinte kötelező alkotói szerénységnek tudható be, hogy még a teljes nevét sem közli, sőt a német forrásmű szerzőjéről sem tudunk meg a magyar műből semmit.⁴ Szabó műve nem pusztán fordítás, inkább adaptáció, „alkalmazás”, ahogyan azt egy másik orvosi tematikájú könyvének címében megállapítja; a kertészkönyvben ugyanis gyakran jegyzi meg, hogy a magyarországi éghajlati viszonyokhoz igazítja mondanivalóját, így igen gyakran felülírja az eredeti szöveget, akár jelentős teret adva a kiegészítés, pótlás szándékának: „*meg nem állhatom, hogy meg ne említsem: hogy az olvasó, és kertészséget szerető meg ne ütközzön abban: hogy mint Fordító, és kivált külső Országi Könyv Fordítója, egyenesen csak az Írótól kitett almák’ neveihez ragaszkodom; és nem említem mind egyiknek a’ Hazánkba lévő neveit; u. m.*” [itt hosszasan sorolja a magyar almafajták népi elnevezéseit] (213).

A szerzői/írói és fordítói identifikációnak eltérő módzatait találjuk a szövegekben: a fordító főként egyes szám, első személyű megnyilatkozással él: „*Magam tapasztalása után tudom ezt a két módot.*” (40)⁵ Amikor kihangsúlyozza az eredeti szöveg (a német szerző) gondolatait, a következő módon vezeti be: „*Maga ezen könyvnek írója, veszen egy ládátskát, mellyen egy lyukat fúr...*” (50), illetve: „*Így szól a Német könyv Szerző*” (146). A gondolatmenet további részében újra egyes szám, első személyű narrációra vált át. Így keveredik, kuszálódik össze a fordítói és a könyvírói/szerzői szerep, s válik a kassai kertészkönyv egy korszak (külföldi és hazai) ismeretanyagának, tudásának különös kolligátumává.

A szerző és az olvasó kapcsolata

A mindenkori szerzők/írók nyelvtörténeti koronként más-más módon próbálták eljuttatni üzenetüket olvasóikhoz. A 19. századi népnevelő célzatú könyvek folytatják a már századokkal korábban kialakult „szoros kötődés” gyakorlatát, akár csak a *Posoni kert* oldalain, vagy a népszerű szakácskönyvekben, egészségügyi, gazdálkodással kapcsolatos kiadványokban meghitt ismerős gyanánt szólítják meg a mindenkori olvasót.

A kassai értelmiségi, aki orvosként a saját szakmájában, és íme a botanikában is otthonosan mozog és publikál, ismerősének – szinte partnerének – tekinti az olvasót; Lippay enyhén lekezelő empátiája nála a jó szándék tiszta indulatává szelidül; folyamatosan megszólítja, utasítja, tanácsokkal látja el olvasóit. Megpróbálja elképzelni, mit vár el tőle az olvasó: „*Minthogy pedig a ’gyümölcsökről nem tulajdon munkámat írom; nem hozhatok itt elő minden esmeretes gyümölcsöket, a ’mit, tudom, hogy az olvasó tőlem nem is vár.*” (212)

A konatív funkció és kifejezőeszközei

A kommunikációelmélet Jacobson nyomán a konatív (a címzetre utaló) kommunikatív funkciót – amelynek során az olvasóra, hallgatóra, gondolkodására, cselekvésére tudatosan hatni kívánás dominál –, a bühleri értelemben vett fő funkciók közé sorolja. (*Balázs Géza 1993: 10*) Vizsgált szövegünkben azt tapasztaljuk, hogy a fatikus funkció kiegészíti, alátámasztja a nyelv felhívó szerepkörét, amihez még metanyelvi elemek is járulnak. (*Balázs János 1985: 33*) Magát a konatív funkciót a meggyőzés, a befolyásolás különböző módozatai töltik be. Már maga a cím is a befolyásolás eleme; benne: az *okos, értelmes, gondos* és főként a *csalhatatlan* jelzők.

a) Fatikus nyelvi elemek

A könyv felépítése – az olvasó megszólításától az utószóig – példásan áttekinthető, úgy van megszerkesztve, hogy a *Könyv’ Foglalatja* címűtől a záró *Egy ragaszték* című részig mintegy keretbe foglalja az ismeretanyagot. Az olvasó megszólítása, a kapcsolatfelvétel tipikus narrációs stratégiája a következő fázisokban mutatható be.

(1) A kapcsolat megteremtése infinitívus + kell/lehet szerkesztéssel; pl. „*Egy Konyha-kert felállításában mindnek felett vigyázni kell.*” (1)

(2) Az elbeszélő stílus váltása egyes szám 2. személyre, amikor konkrét példán bizonyítja feltevéseit. Pl. *Ha Kártifiolát, vagy Brokolit, vagy Zellert akarnál egy sovány helyre ültetni...* (4)

(3) Az argumentálás megerősítése saját történettel, illetve egy harmadik személy által: E/1 és E/3 váltakozása. Pl. *Igy jártam ez előtt esztendővel egy borsó nemével, melyet egy barátom egyenesen Spányol országból hozott; s a ’mellyből csak egy hüvelyk magot sem kaphattam.* (4)

Az elbeszélés módját tudatosan alakítja, ennek textualizálása: „*Hogy pedig annál rendezebben előadjam, leírom az egész módot...*” (61) Hasonlóképpen történik az olvasó bizalmának elnyerése: „*Hogy az Olvasó itt híjába ne keresse, mi szükséges a ’Konyha-kert művelésére*” (152) Olyan dolgokat magyaráz, valamint ezt úgy szemlélteti, hogy a mindennapok emberének is érthető, elérhető legyen: „*olgy fátskákkal teszünk, mellyek, egy penna toknál nem vastagabbak.*” (165) Az olvasóval kialakított dialógus azáltal lesz közvetlen, s szuggesztív, hogy saját gyakorlatának tanulságait folyamatosan beépíti szövegébe.

Az olvasónak szánt intelmek formája lehet direkt: „*Soha essőbe ne ölt szemre, hanem mindég a ’meleg esső után*” (176); burkoltan kioktató: „*nem szükséges csak*

egy *systemához ragaszkodni, úgy csinálhatod azokat, ha a' széphez való ízlésed még egészen el nem hagyott; a' mint tetszik,*” (13). Egyéb fordulatok: *jól megfontold, azon igyekezz, így csináld* stb.

Amint láttuk, a kapcsolattartás leggyakoribb módja az egyes szám 2. személyű megszólítás, felszólító módú igeformával nyomatékosítva: *tedd be, írd fel rá, akaszd fel* stb. Ennek egy különös formája, amikor a mediopasszív igét imperatívusi szándékkal szerepelteti: *„Ha már a' külömbféle magok meg vagynak szedve, és tisztítva; vagy skatulába vagy ládátskába, vagy 'atskába tevődnek; és arra mind egygyik magnak neve, hogy azt el ne téveszd, felíródik.”* (77)

b) Nyelvhasználat

Szabó a korabeli egységesülő köznyelvet használja, csak ritkán bukkan fel egy-egy tájszó (pl. *megsipped*, 'megsüpped', *öszvecsomoszol* 'összenyomkod', *zsúzsok* 'kártevő', *zsizsik*), illetve táji hangzásra utaló írásjel (az ékezetrel ellátott a-ról nehéz megállapítani, hogy a palócos ejtés, illetve az akkor még élő jelölés lenyomata, ahogyan a hosszú ő jelölése is ingadozik).

Tudományos stílusa inkább mesélő, kedveli a logikus sorrendű bemutatást, s céljának megfelelően kevés idegen szót használ: pl. *productum, fátum, regula*; mégis igen jártas lehet a korszerű szaknyelvben, hiszen nála már megjelenik a *profit* szó, amely a TESz. ⁶ adatai szerint 1818 körül jelenik meg a magyar nyelvben. Igazi népnevelő lévén még az idegen szavak által is tanít: *„a' mit ez előtt egy századdal, ritkaságnak delikatésznek tartott a' világ;”* (78).

A nyelvújítás szavait beépíti szövegeibe: *„testalkat tudomány (Chemia)”* (257), *felfogott matéria* (uo.). De nemcsak a szavak tekintetében újító, hanem sokszor utal korának legfrissebb tudományos vívmányaira is; a korabeli kassai polgárok kerti szerszám-újításait éppoly lelkesen írja le, illetve közli képmellékletben is, mint a neves botanikus elődök találmányait.

A hozzá közel álló témákat színesen, szemléletesen írja le, olyan különös perszónifikációs hangnemet tapasztalunk nála, mint amelyet korábban Csapó⁷ vagy Lippay művében. Pl. a hernyók *„ki nem állhatják a füstöt”*, a lepkék *„nemük szaporításáról gondolkoznak”*, a cserebogárnak *„nem jut eszébe, hogy szárnyát felnyissa”*, *„ifjú fátskák nagyon elkényesztetődvén (...) betegséget szenvednek”* (157) stb. Ehhez erőteljes emotív igehasználat járul, amely nagyban nyomatékosítja a konatív funkciót; pl.: *„a' kerti-bolhák mind eltakarodnak”* (51), vagy a kendermagbogar *„a' mikor még bódulva veszteg ül”* (53). Ezek olyan mikroképek, amelyek a természetet igen jól ismerő tudóst állítják elénk. Érdeemes megemlíteni, hogy Rapaics Raymund, aki az I. világháború utáni időszakban maradandót alkotott a magyar növényföldrajz területén, külön kiemeli Szabó könyvének szemléletes stílusát, motívumvilágát. (*Rapaics 1932*)

Kedveli a metaforikus jelzőket: *kövére, ki nem fonnyadt föld, sovány, kikoplalt talaj, bágyadt aranyszín* stb. Jól ismeri a népi növényneveket, a gyümölcsök táji megnevezését, s ebben a témában jelentősen kibővíti az eredeti szöveget, szinonim

megnevezésekkel téve egyértelművé a fajtákat. Ezen a ponton a konatív funkció metanyelvi adalékokkal is kiegészül, így betekinthetünk a szerző szaknyelvi, illetve népnyelvi ismereteibe. A kommunikációs funkciók keveredése végig követhető a kertészkönyvben. (Vö. Balázs–Takács 2009: 124)

Ritkán él a humor, az irónia nyelvi eszközeivel, ilyenkor a beszélt nyelv fordulatait használja fel: pl. „*de azért nem esünk kétségbe*” (254); „*el fog az ember bámulni, milyen jó és jeles etzetre tesz így szert.*” (245); „*akar milyen föld, és terem mint a' dudva.*” (88); „*Azon a' tájékon, mellyen a' ló-tetűk quártélyoznak, csinálly...*” (37) stb.

Szigorú, tudós attitűdje ritkán engedi meg a frazémák használatát, ezek is inkább csak a kertészet praktikus elveinek leírásakor fordulnak elő: „*így drágább lenne, a' mint szokták mondani a' Baratzk leve, mint a' húsa.*” (238) Az interpunkcióval is megkísérli visszaadni az élőnyelv hatását: az alma dicséretekor pl. „*Ha bőséggel van, és jó fajta! vagy a' magad szükségére használhatod, vagy eladhatod.*” (212) A vizuális nyelvnek sok-sok eszközét (pl. betűritkítás, nagybetű-használat, számozás stb.), a zárójeljelezést, a szövegközi felkiáltójelet, a kiemelés egyaránt felhasználja a felhívó funkció szerepében.

c) A véleményalkotás fatikus elemei

Szuverén tudós attitűdje mutatkozik meg azokon a szöveghelyeken, amikor kifejezi kételyeit a fordítandó eredeti szöveggel kapcsolatban: pl. (a görögdinnye ürügyén) „*A' Német szerző azt mondja hogy cukorral, és borsal eszik némellyek. – Én így, ezt enni, nem azt hogy, nem láttam, de nem is hallottam.*” (93) Itt a beszélt nyelvi sajátágok is hitelesítik a szkeptikus viszonyulást. Beleszól a fordítás szövegébe, s ezt tudatosan zárójelbe teszi: „*(a' mi, a' mi Hazánkba ritkán esik-meg)*” (ti. hogy bort készítsenek juh orrú almából) (223).

Szövegeiben jelentős szerep jut bizonyos véleményvezéreknek, hivatkozik a „sok jeles értekezés” írójára; ez lehet korának néhány kiemelkedő (főleg német) botanikusa, akik közül néhányat (pl. Münchhausen,⁸ Dietrichet⁹) azonosítani tudtunk, míg számos más, általa említett szaktekintélynek csak a neve maradt ránk, mégpedig igen érdekes módon: „*Itt hadd szóllyon egy kevésé Reichardt.*” (58) Szívesen hivatkozik a környezetében élő ismerősök tapasztalatára: „*A' fellyebb említett Aszszonyáság így szól: Nekem esztendőről esztendőre mindég gombámnak kellett lenni.*” (70) Egyéb említési módok: „*Egy bizonyos jeles lakos itt a' városban...*” (20); „*Ezekre ilyen jegyzést tesz egy Kertészség barátja.*” (148).

Ha szükségesnek látja, megjegyzést tesz a szakma korabeli művelőire, így kerül sor arra, hogy a német szerzővel összevetve hiányokat talál Diószegi Sámuel növénytipológiájában.¹⁰

A tudós ember önérzetessége érződik, amikor a régi kertészeknek elsősorban a „*Chemiai esméret*” hiányát rója fel, némi gúnnyal jegyzi meg a rőfös recepteket a virágföld összetételéről, s mindezt meghagyja „*az efféle mesterséges és mulató kertek' készítői*” számára, akik nem tudják „*tselekedeteik' fundamentomát*” és „*tsupa bal vélekedésből, kézi mesterség módjára vándorolnak*” (255–6).

A tudás, a tanulás és a hasznosság elve

Szerzőnk a folyamatos tanulás elvét hangsúlyozza: „*Mikor épen ez az árkus már nyomtatás alá menne, akkor tanultam egy mást...*” (40). Szövegeiben a naprakész tudás fontosságát írja le: „*Ezt a ’módot, később tanultam, különben próbát tettem volna, és a ’következését megírtam volna.*” (40)

Mint ahogyan korábban már Lippay is tette, felülbírálja a tudománytalan, népi hiedelmeken alapuló ismereteket, jóval határozottabban, mint azt elődje tette. Tudós alkatától távol áll mindennemű – ahogyan fogalmaz: „közönséges vélekedés”, „köznépi hit”; ilyen pl. a következő mondata: „*nehezen fog a ’Chemicus a ’magyar szőlő-veszszőben arany tseppeket találni; a ’mit a ’köz-nép mái napig is hisz.*” (257); „*Némellyek a ’ vad fába tavasszal hold töltekor óltanak, de én erre semmit sem tartok; mert tapasztalásom az, hogy minden befolyása nélkül a ’holdnak, csak a ’szél nélkül való, vidám tiszta napokon legjobb oltani!*” (129–30) A tudománytalan, a gyakorlatban ki nem próbált eljárások alkalmazásától határozott hangnemben óvja olvasóját; ilyenkor mindig hangsúlyozza: „*Itt azon Regulákat erősítjük-meg, mellyek ’követését magam tapasztalása után ajánlhatom.*” (150)

Világjárta értelmiségi lehetett, az utazásai során látott, tapasztalt fontos újdonságokkal is bővíti, alakítja az eredeti német szöveget: „*Én ilyen meleg-ágyat életembe csak egyszer láttam Dudelstadtba*” (55). Az ilyen apró utalások révén még többet megtudunk írói és tudósi alkatáról. Utal korának legújabb szakmai vívmányaira, elméleti-gyakorlati tudására: „*A ’mennyre tudom legújabb eszköz a ’kerti bolhák ellen...*” (51) Ennek ellenére kötődik a honi tájakhoz, mely egyben az olvasó megnyerésének újabb eszköze. A könyvön mindvégig követhető az idegen tájak és az otthon szembenállása, helyenkénti ütköztetése: pl. „*Azon ég-hajlaton, a ’hol a ’Könyv-Író lakik, csupán e ’következendő Baratzk fajai tenyészhetnek*” (239).

A konatív kommunikációs funkció érvényesül abban is, ahogyan nagy empátiával ír a természet minden összetevőjéről, Rontó Pálnak nevezi a kendermag-bogarat, s ritkán ugyan, de indulat, beleélés is érződik a mondatain: „*Mikor meleg ágyat csinálunk, nyughatatlanok vagyunk, hol vegyünk ahoz való földet.*” (56)

Utalás az olvasó szociális helyzetére

Már a címben egyértelműen közli, hogy művét a kiskertek, illetve a szobai növényzet kialakítására szánja, elhatárolja magát az „*ánglus és a hollandus*” kertek elosztásától, amelyek „*a mester természet*”-et erőltetik, illetve „*mellyek a ’mesterség, és nyíró ollók rabjai*”: (7) Már a praktikusság elvének a hangsúlyozásával is egyértelművé teszi, hogy könyvét a köznépek, a hétköznapi embernek, a „*takarékos gazdasszonynak*” szánja. Tehát nem a kiválasztottaknak: „*A ’gazdagnak, és a ’ki jól bírja magát, tisztességes ebédlő és társaságos szobáját, (...) tornáttzait, virágzó narantsal, mitrussal, gránát-almával, vagy törpe mandulával felékesíteni. – Mellyekbe tovább nem ereszkedem, azoknak hagyván, ákiknek módjok van ilyen pompás gyönyörűségekbe részesülni.*” (270) Mindezt szembeállítja egy másik társadalmi osztállyal: „*Ha eggy serény*

munkás, elfáradott szemeit, friss és gyenge zöld növény falon akarja megfrissíteni..” (271). Ez az ellenpontozás számtalan célzás formájában mindvégig jelen van a könyvben.

A hasznosság elve életviteli formaként és követelményként szerepel a korabeli népoktatást szolgáló kiadványokban. Szabó már a könyv elején hangsúlyozza, hogy a sóskafa levele „citrom lév gyanánt” használható, a kecskerágó szárából viszont pipaszárat lehet készíteni. A takarékosásra, gazdaságosságra törekvés nála egyféle korabeli felelősségérzettel kapcsolódik össze, amit (igaz) zárójeles megjegyzésként fogalmaz meg: „(a’ mire, ha nem is szükségből, de emberi kötelességből tekintenünk kell,)” (253).

Szociális érzékenysége azonban nem zárja ki a fegyelmelés lehetőségét: „minden gazda, ha hívatata engedi, mindég maga jelen legyen, hogy a’ lomha nap számosát, vagy kertészszét ébreszthesse” (16); sőt igen szókimondó véleményt fogalmaz meg a szegények virágairól, ahol a tisztátalanság elősegíti a plánták növekedését: „sokszor találunk reménységünk felett is a’ Szegények’ házaikba szépen virágozó plántákat.” (255)

A könyv 249. oldalától a szobanövények gondozásáról értekezik; hangneme, írói attitűdje megváltozik, az előző részek racionális oktatói hangja átvált vitázó, helyenként szkeptikus, akár a nagy tanítókkal is perlekedő monológgá, illetve az elképzelt olvasót meggyőzni szándékozó érveléssé. Ennek megfelelő a záró rész (*Eggy Ragaszték*) hangneme is, melyben útravalóként így zárja le mondanivalóját: „Jegyezze-meg az Olvasó, hogy ezen útmutatás nem elég; gyakorlás és a’ mesterségben való gyorsaság nélkül.” (310)

Összegzés

A kassai kertészkönyv szerzőjének és lehetséges olvasóinak kapcsolata a kor rajzának fontos kontúrjait is meghatározza; az életmód, életérzés, a szociális viszonyok és viszonyulás, a reformkor köznépi gondolkodásának számos szegmensét megismerhetjük e kapcsolatból. Az orvosdoktor szerző – mint ahogyan a könyvből kiderül – jól ismeri korának szociális mozgásait, s így lesz műve (akár szándéktalanul is) szociográfiai rajz is egyben. Oktató-nevelő szándékát sokféle módon közvetíti, az olvasót célzó konatív funkciók más (fatikus, emotív és metanyelvi) elemekkel kombinálódnak, a nyelvek mellett nonverbális eszközökkel is gazdagodnak.

Jegyzetek

1. Három fennmaradt művét jegyzi az utókor: A méreggel megétettettek és látszatos halálban levők megmentése... Írta Orfila M. P. Francziából németre ford. Schuster János, németből magyarra ford. Kassa, 1821. Házi patika, vagy szükségben segítő orvosi könyvecske a nemorvosok számára. A külső és belső nyavalyák legnyomósabb és a valóságos tapasztalás által be-

bizonyosodott házi orvosi szereknek esmeretére, kiválasztására és alkalmaztatására, vagy használására; az abban előforduló nyavalyáknak betűk szerént kidolgozott tökéletes laistromával, és az azok ellen alkalmaztatandó orvosi szerekkel együtt. Dr. Lutheritz Károly Frigyes után fordította és mind a városokon, mind a falukon való használhatáshoz alkalmaztatta Szabó József. Kassa, 1830. A házi-orvos az idegek nyavalyáinak és a fő szenvedéseinél... Lutheritz K. Fr. után magyarul kiadta és észrevételeivel s tapasztalataival megbővítette. Kassa, 1831.

2. Werfer Károly 1822-ben megvette a kassai Landerer-nyomdát, s hamarosan magas színvonalra emelte.

3. Lippay János: Psoni kert. Bécs, 1664.

4. A könyv fedelén nem is jelenik meg az eredeti német forrás, csak a belső címlapon: „A’ legjelesebb Kertész-könyvek’ használása után kiadta I. B. M.”

5. A könyvből idézett szövegek elnagyolt betűhív átiratban, oldalszámmal jelölve szerepelnek.

6. TESz. = A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I–III. Főszerk. Benkő Loránd. Budapest. 1967–1976., IV. kötet, Mutató, Budapest, 1984.

7. Csapó József: Új füves és virágos magyar kert. Pozsony, 1775.

8. Otto von Münchhausen német botanikus (1716–1774) a göttingeni egyetemen tanult.

9. Adam Dietrich (1711–1782) autodidakta módon szerzi tudását, kapcsolatban áll Linnével is, unokája D. Frigyes Gottlieb a híres weimari főkertész, főbb művei: *Ökonomisch-botanisches Gartenjournal* (Eisenach 1795–1804.); *Lexikon der Gärtneri und Botanik* (Berlin, 1802–1810.). Szabó feltehetően mindkettőjüket idézi művében.

10. Nem lehet tudni, hogy itt Diószegi Sámuelnek (akit „*a’ mi hazai plántáink leírója*”-ként nevez meg) melyik művére utal.

Summary

During the Renaissance and the Age of Reform, publications of botanical topics held great importance to the education of common people. This was the aim of József Szabó’s Gardening Book published in Kassa in 1824. The author, a medical doctor, was a dedicated and educated intellectual of the period. In his book, apart from professional aspects, certain social features were also exposed: the writer addresses the middle class, the commoner, and dedicates his work to them. In accordance with this, the author is in constant dialogue with the readers, he shares his experiences and professional doubts with them, at the same time giving explicit instructions and warnings.

The paper presents a study of the author’s professional and popular-educational attitude present in the text from the aspect of conative functions: the phatic linguistic elements (highlighting the linguistic corpus of establishing and maintaining communication), the occurrence and types of every-day speech (the vernacular of the

age with its features and twists), the aspect of regular changes in narration and register, the transformations of the narration.

Keywords: history of language, József Szabó's Gardening Book, conative function of communication, linguistic interpretation.

Irodalomjegyzék:

- Balázs Géza (1993): *Kapcsolatra utaló (fatikus) elemek a magyar nyelvben*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Balázs János (1985): *A szöveg*. Budapest: Gondolat Kiadó
- Balázs Géza–Takács Szilvia (2009): *Bevezetés az antropológiai nyelvészetbe*. Celldömölk–Budapest: Pazu-Westermann–Inter–PRAE.HU
- Fehér Katalin (2009): *Népfelvilágosító törekvések Magyarországon 1777–1849*. Budapest: Magyar Tudománytörténeti Intézet. URL: <<http://feherkatalin.hanoi.hu/upld/Nepfelvilagosito%20torekvesek.pdf>> (Letöltve: 2012. 07. 15.)
- Rapaics Raymund (1932): *A magyarság virágai*. Budapest. URL: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/magyarsag-viragai/ch04.html> (Letöltve: 2012. 07. 15.)
- Steinhofer Károly (1907): *A kassai könyvkereskedelem története*. 1712-től a jelenkorig. Budapest: A Pallas Részvénytársaság Nyomdája
- Szinnyei József (1891–1914): *Magyar írók és munkái*. I–XIV. Budapest: Hornyánszky. URL: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/> (Letöltve: 2012. 07. 10.)